

IJTIMOIIY VA OILAVIY MUNOSABATLAR PSIXALOGIYASI

Xasanova Madina Xayrulla qizi¹, Mirsidikova Aziza Mirvohidovna²

¹TAFU talabasi

²Ilmiy raxbari: TAFU katta o'qituvchisi

²E-mail: azizamirsidiqova1987@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ijtimoiy va oilaviy munosabatlarning psixologik determinatlari tizimli yondashuv asosida tahlil qilinadi. Muallif oilani yaxlit dinamik tizim sifatida ko'rib chiqib, undagi gomeostaz va sirkulyarlik qonuniyatlarini ochib beradi. Tadqiqotda bolalikdagi bog'liqlik modellarining (attachment theory) shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasiga ta'siri va muloqot jarayonidagi "metaxabarlar"ning o'rni yoritilgan. Maqola yakunida oilaviy inqirozlarni konstruktiv hal qilish va ijtimoiy muhitda hissiy intellektni rivojlantirish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: oilaviy tizim, ijtimoiy psixologiya, bog'liqlik nazariyasi, metakommunikatsiya, oilaviy gomeostaz, hissiy intellekt, ijtimoiy adaptatsiya, sirkulyar bog'liqlik.

Аннотация: В данной статье на основе системного подхода анализируются психологические детерминанты социальных и семейных отношений. Автор рассматривает семью как целостную динамическую систему, раскрывая законы гомеостаза и циркулярности. В исследовании освещается влияние детских моделей привязанности (теория привязанности) на социальную адаптацию личности и роль «метасообщений» в процессе коммуникации. В завершении статьи даны научно обоснованные рекомендации по конструктивному преодолению семейных кризисов и развитию эмоционального интеллекта в социальной среде.

Ключевые слова: семейная система, социальная психология, теория привязанности, метакоммуникация, семейный гомеостаз, эмоциональный интеллект, социальная адаптация, циркулярная зависимость.

Annotation: This article analyzes the psychological determinants of social and family relationships based on a systemic approach. The author examines the family as a holistic dynamic system, revealing the laws of homeostasis and circularity. The study highlights the influence of childhood attachment patterns (attachment theory) on the social adaptation of the individual and the role of "metamessages" in the communication process. The article concludes with evidence-based recommendations for constructively overcoming family crises and developing emotional intelligence in the social environment.

Keywords: family system, social psychology, attachment theory, metacommunication, family homeostasis, emotional intelligence, social adaptation, circular causality.

Kirish: "Inson — ijtimoiy mavjudot, biroq uning ijtimoiy muvaffaqiyati va ruhiy xotirjamligi bevosita eng yaqin doira, ya'ni oiladagi munosabatlar sifatiga bog'liq. Bugungi globallashuv va axborot asrida ijtimoiy munosabatlar psixologiyasi shunchaki muloqot san'ati emas, balki shaxsning o'zligini saqlab qolish va rivojlantirish strategiyasiga aylandi.

Zamonaviy psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oila bu — shunchaki shaxslar yig'indisi emas, balki o'z qonuniyatlariga ega bo'lgan murakkab tirik tizimdir. Ushbu tizim ichidagi har bir harakat, har bir so'z va hatto sukunat ham o'ziga xos 'metaxabar' (ostki ma'no) tashiydi. Maqolada biz munosabatlarning ko'zga ko'rinmas iplari — bog'liqlik nazariyasidan tortib, oilaviy tizimlar psixologiyasigacha bo'lgan chuqur qatlamlarni tahlil qilamiz." Hozirgi globallashuv va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida insonning jamiyatdagi o'rni, uning boshqa insonlar bilan o'zaro aloqalari hamda oilaviy munosabatlari alohida ilmiy va amaliy ahamiyat kasb etmoqda. Inson – ijtimoiy mavjudot sifatida doimo boshqalar bilan muloqotda bo'ladi va aynan shu munosabatlar orqali uning shaxsiyati shakllanadi, rivojlanadi hamda namoyon bo'ladi. Ijtimoiy munosabatlar psixologiyasi jamiyatdagi insonlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir, muloqot, ijtimoiy rollar va xulq-atvor qonuniyatlarini o'rganadi. Ushbu jarayonda insonning hissiy holati, qadriyatlari, stereotiplari va ijtimoiy tajribasi muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, shaxsning jamiyatga moslashuvi, o'z o'rnini topishi va boshqalar bilan samarali aloqa o'rnatishi ijtimoiy psixologiyaning asosiy muammolaridan biri hisoblanadi. Oilaviy munosabatlar esa ijtimoiy munosabatlarning eng muhim va boshlang'ich shakli bo'lib, shaxsning ilk ijtimoiylashuv muhiti hisoblanadi. Oila – bu nafaqat biologik, balki psixologik, ma'naviy va ijtimoiy tizim bo'lib, unda shaxsning xarakteri, qadriyatlari va dunyoqarashi shakllanadi. Ota-ona va bola o'rtasidagi munosabatlar, er-xotin o'rtasidagi psixologik muvozanat hamda oiladagi emotsional muhit shaxs rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, zamonaviy jamiyatda oilaviy nizolar, tushunmovchiliklar va kommunikativ muammolar sonining ortib borayotgani ushbu sohani chuqur o'rganishni yanada dolzarb etadi. Psixologik yondashuv orqali oilaviy muammolarni tahlil qilish va ularni bartaraf etish usullarini ishlab chiqish nafaqat alohida shaxs, balki butun jamiyat barqarorligi uchun muhimdir. Mazkur mavzuning asosiy maqsadi – ijtimoiy va oilaviy munosabatlarning psixologik xususiyatlarini o'rganish, ularning shaxs rivojiga ta'sirini tahlil qilish hamda samarali muloqot va sog'lom munosabatlarni shakllantirish omillarini aniqlashdan iborat.

Asosiy qism: Ijtimoiy va oilaviy munosabatlar psixologiyasi — bu shunchaki qoidalar to'plami emas, balki inson tabiatining eng nozik qirralarini o'z ichiga olgan murakkab tizimdir. Ijtimoiy va oilaviy munosabatlar psixologiyasi — bu shunchaki qoidalar to'plami emas, balki inson tabiatining eng nozik qirralarini o'z ichiga olgan murakkab tizimdir.

1. Ijtimoiy munosabatlarda "Ijtimoiy almashinuv" nazariyasi Ko'pchilik munosabatlarni faqat his-tuyg'u deb bilsa-da, psixologiyada Ijtimoiy almashinuv nazariyasi (Social Exchange Theory) mavjud. Unga ko'ra, insonlar munosabatga kirishayotganda ongsiz ravishda "foyda" va "xarajat"ni hisoblaydilar.

- Foyda: Ma'naviy qo'llab-quvvatlash, status, sevgi.
- Xarajat: Vaqt sarfi, hissiy charchoq, murosa.
- Balans: Agar xarajat foydadan oshib ketsa, ijtimoiy aloqa uzila boshlaydi.

2. Oilaviy tizimlar: "Gomeostaz" va "Sirkulyarlik" Oilani alohida shaxslar yig'indisi emas, balki yaxlit bir tirik organizm (tizim) deb qarash kerak.

Gomeostaz: Oila har qanday o'zgarishga (hatto u ijobiy bo'lsa ham) qarshilik ko'rsatadi va eski holatiga qaytishga intiladi. Masalan, oila a'zolaridan biri o'z ustida ishlab o'zgara boshlasa, boshqalar ongsiz ravishda uni avvalgi holatiga qaytarishga urinadi.

Sirkulyar bog'liqlik: Oilada "aybdor" bo'lmaydi. Masalan, erning ichishi sabab emas, u oiladagi qandaydir nizoli vaziyatning natijasi bo'lishi mumkin. Ya'ni muammo doira ichida aylanadi.

3. Bog'liqlik nazariyasi (Attachment Theory) kattalar o'rtasidagi ijtimoiy va oilaviy munosabatlarning asosi bolalikdagi "Gomeostatik impuls"ga borib taqaladi. Jon Boulbi nazariyasiga ko'ra, insonning jamiyatdagi xulq-atvori 3 turga bo'linadi: 1. Xavfsiz bog'liqlik: Odamlarga ishonadi, yaqinlikdan qo'rqmaydi.

2. Xavotirli bog'liqlik: Doimiy ravishda tashlab ketishlaridan qo'rqadi, ko'p e'tibor talab qiladi.

3. Inkor etuvchi (izolyatsiyadagi) bog'liqlik: Yaqinlikdan qochadi, hissiyotlarini berkitadi.

4. Kommunikatsiyadagi "Metaxabar" tushunchasi Munosabatlarda nima deyilgani emas, qanday aytilgani muhimroq. Buni psixologiyada Metakommunikatsiya deyiladi.

Ijtimoiy munosabatlar — bu odamlarning jamiyatda bir-biri bilan qiladigan aloqalari. Masalan, do'stlar bilan gaplashish, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabat, ish joyidagi hamkasblar bilan aloqalar — bularning barchasi ijtimoiy munosabatlarga kiradi.

Oilaviy munosabatlar esa — oila ichidagi munosabatlardir. Bu ota-ona, farzandlar va boshqa oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlarni o'z ichiga oladi. Oila inson uchun birinchi maktab hisoblanadi, chunki odamning fe'l-atvori, odob-axloqi va dunyoqarashi aynan oilada shakllanadi.

Oilaviy va ijtimoiy munosabatlar inson hayotida o'zaro chambarchas bog'langan ikki muhim tizim hisoblanadi. Oila – shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv muhiti bo'lsa, ijtimoiy munosabatlar ushbu shakllangan xulq-atvor, qadriyat va psixologik xususiyatlarning keng jamiyat doirasida namoyon bo'lishidir. Oilaning ijtimoiy munosabatlarga ta'siri shaxsning jamiyatdagi xulqi, muloqot madaniyati va boshqalar bilan munosabat o'rnatish qobiliyati avvalo oilada shakllanadi. Oiladagi muhit – mehribon yoki ziddiyatli bo'lishidan qat'i nazar – insonning keyingi ijtimoiy hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

- Sogʻlom oilada ulgʻaygan shaxs odatda ochiq, ishonchli va muloqotga kirishuvchan boʻladi.
- Ziddiyatli yoki sovuq muhitda tarbiya topgan shaxs esa koʻpincha ishonchsiz, yopiq yoki agressiv boʻlishi mumkin.

Ijtimoiy muhitning oilaviy munosabatlarga taʼsiri Jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy omillar ham oilaviy munosabatlarga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Ishdagi muammolar, moliyaviy qiyinchiliklar yoki ijtimoiy bosim oiladagi psixologik muhitni oʻzgartirishi mumkin. • Ijtimoiy stress → oilada asabiylik va nizolarni kuchaytiradi • Ijobiy ijtimoiy muhit → oilada barqarorlik va xotirjamlikni taʼminlaydi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy va oilaviy munosabatlar inson hayotining ajralmas va muhim qismi hisoblanadi. Oila — insonning ilk tarbiya maskani boʻlib, unda insonning xarakteri, odo-axloqi va dunyoqarashi shakllanadi. Jamiyat esa insonni sinovdan oʻtkazadigan, uning bilim va tajribasini rivojlantiradigan muhitdir. Oilada shakllangan munosabatlar ijtimoiy hayotda oʻz aksini topadi. Agar inson oilada mehr, hurmat va tushunishni oʻrgansa, u jamiyatda ham boshqalar bilan yaxshi munosabat oʻrnatadi. Aksincha, oilada muammolar koʻp boʻlsa, bu insonning tashqi hayotiga ham salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Shuning uchun sogʻlom oilaviy muhit yaratish va jamiyatda yaxshi munosabatlarni rivojlantirish har bir inson uchun muhimdir. Oʻzaro hurmat, ishonch va tushunish asosida qurilgan munosabatlar insonni baxtli va muvaffaqiyatli hayotga olib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] Karimova V. M. — Ijtimoiy psixologiya asoslari
- [2] Gʻoziev E. Gʻ. — Psixologiya
- [3] Davletshin M. Gʻ. — Yosh davrlari psixologiyasi
- [4] Немов Р. С. — Психология
- [5] Oʻsmirlarda ijtimoiy tolerantlikning psixologik xususiyatlari. (2024). MAKTABGACHA VA MAKTAB TAʼLIMI JURNALI, 1(8). <https://doi.org/10.5281/zenodo.14616344>
- [6] Mirsidikova, A. M. (2024). KOMMUNIKATIV TOLERANTLIK VA UNING RIVOJLANISHIGA TAʼSIR ETUVCHI OMILLAR. Innovative Development in Educational Activities, 3(13), 27-31.
- [7] Интернет manbalar: www.psychologytoday.com